

BİLİM VE SANAT OLARAK EĞİTİM

Dr. Sabri BÜYÜKDÜVENCİ*

Eğitim üzerine yapılan tartışmalardan birisi onun bir bilim olup olmadığı şeklindedir.¹ Bir eğitim bilimi var mıdır? Bir eğitim bilimi olabilir mi? Eğitimin amaçları ve işleyiş biçimlerini bir bilim olarak adlandırılan herhangi bir şeye indirgemek mümkün müdür? Bu ve benzeri sorular aslında diğer alanlar için de geçerlidir.

“Bilim” sözcüğü geniş bir alana sahiptir. Bazıları bunu Matematik ya da dikkatli ispat yöntemleriyle tam sonuçlar alınabilen disiplinlerle sınırlamaktadırlar.² Böyle algılanan bir kavram Fiziğin ve Kimya'nın bilim olma iddialarını bile sınırlamaktadır. Biyoloji bilimleri olarak adlandırılanların durumu ise daha belirsiz olmaktadır. Bu tanım esas alındığında sosyal dallar ve Psikoloji'nin bilimler olarak sayılması güçtür. Kuşkusuz bilim düşüncesini biraz daha esnek olarak ele almak durumundayız. Önemli olan nokta, çeşitli alanları “bilimsel” kılan özellikleri bulmaktır. Sorunu bu şekilde ortaya koyduğumuzda, sözkonusu alanda benzer nesnel özellikler aramaktan çok alanla ilgili yöntemlere önem vermek noktasına geliriz. Bu açıdan bakıldığında bilim; sistematik araştırma yöntemlerinin varlığı anlamına gelir.^{3,4} Bugün, tıptaki uygulamaların daha önce olduğundan daha az tesadüflere ve geleneklere dayandığından ya da bu farklılığın araştırma yöntemlerinin gelişmesiyle ortaya çıktığından kimse- nin kuşkusu olamaz.

Bilim; ister doğaya ister tarihe ve topluma yönelmiş olsun belli “bilgi ilgileri” ve “bilgi hedefleri” altında gerçekleştirilen bir bilgi

1 Mengüşoğlu, Takiyettin. “Ankara Üniversitesinin Bir Eğitim Fakültesi Vardır” Felsefe Arkivi, sayı: 20, İst. 1979, s. 147-148.

2 Ratner, Joseph (ed.). Intelligence in the Modern World, John Dewey's Philosophy, The Modern Library, New York, 1939, s. 631.

*Eğitim Programları ve Öğretim Bölümü Araştırma Görevlisi

3 Ratner, Joseph. a.g.e., s. 632.

4 Sayılı Aydın. “Bilim Tarihi Perspektivi İçinde Bilgi ve Bilim” Bilim Kavramı Konferansı, 15 Mayıs 1984, A.Ü. Rektörlüğü Yayını, 91, Ankara 1985, s.7.

etkinliğidir. Doğa bilimlerinde bilgi hedefine ancak kuşbaşı hesaplama yöntemleriyle ulaşılabilir. Bu nedenle doğabilimleri sorularını zaman-üstü ve yasacı bir bakış altında sorarlar. Onlar “yasa” halinde ifade edebilecekleri nedensel ilişkiler peşindedirler. Ve yine bu bilimler, bu ilişkileri saptayabilmek ve ifade edebilmek için konularını (objelerini) nicelleştirmek ve matematikselleştirmek zorundadırlar. Oysa tinsel bilimler* alanında bilgi hedefi, herşeyi kendi özelliği içinde kavramaktır.

Bir eğitim biliminin kaynaklarıyla ilgili sorunu bu bakımdan ele almak gerekmektedir. Olgu olarak “eğitim” bir süreçtir ve bir disiplin (ve bir bilgi kümesi) olarak eğitimle karıştırılmamalıdır. Bir disiplin olarak eğitim, öğretme ve öğrenme süreçleriyle ilişkilidir.⁵ “Süreç” olan eğitimden farklılığı önermelerden, kurallardan, ilkelere ve uygulamanın benzer çeşitli yönlerinden meydana gelmesidir. Eğitim disiplini sözel (verbal) ve dile ilişkindir. Çoğu kez “eğitim kuramı” ya da “pedagojik bilgi kümesi” olarak adlandırılır.⁶

Eğitimle ilgili bilimsel çalışmaları başlıca üç kategoride toplamak mümkündür; bunlardan birincisinin tarihi ve felsefi bir boyutu vardır. Bu kategori, eğitimle akademik bir inceleme alanı olarak ilgilenmekte ve başta tarih ve felsefe olmak üzere geleneksel disiplinlerden büyük ölçüde yararlanmaktadır. Eğitim Tarihi, geçmişi inceleyerek bugünün daha iyi anlaşılmasına ışık tutmakta, eğitimle ilgili sosyal, siyasal ve kültürel hayatın olgularını ele alarak, eğitim uygulamalarını etkileyen düşüncelerin ve hareketlerin gelişmelerini izlemektedir. Eğitim felsefesi de aynı şekilde eğitim sorunlarının açıklığa kavuşması için axiology, etik, epistemoloji, estetik ve metafiziğe başvurmaktadır. Eğitimde ikinci bilim alanı, eğitimin ampirik yoldan incelendiği alanlardır. Bunlar arasında Öğrenme Psikolojisi, Gelişim Psikolojisi, Eğitim Sosyolojisi sayılabilir; çocuğun ilgi ve tutum-

*Tinsel bilimler: Dilthey, tarihsel-toplumsal gerçekliğe yönelecek bilimlere “tinsel bilim” adını vermektedir. Bu bilimlerin ele alacağı temel malzeme her zaman için yazılı kaynaklardır. Tinsel bilimsinin görevi, dilsel ürünlerin dilini yorumlayarak anlamaktır. (Bkz. Özlem, Doğan “Tarihselci Bilim Felsefesi” Bilim Kavramı Konferansı, 15 Mayıs 1984, A.Ü. Rektörlüğü Yayını, 91, Ankara 1985, s. 49).

5 George L. Newsome Jr. “Analytic Philosophy and Theory of Education’ In Selected Readings in the Philosophy of Education, The Macmillan Company, New York 1968, s. 345.

6 Komisar, Paul. “Pedagogical Knowledge and Teacher Education “Proceedings of the Fifteenth Annual Meeting of the Philosophy of Education Society, Lawrence: The University of Kansas Press, 1959, s. 15-22.

larının nasıl geliştiği, kişiliğinin nasıl değiştiği, karakterinin nasıl oluştuğu, eğitim ve toplum arasındaki ilişkilerin nasıl geliştiği, okulların ve diğer eğitsel kurumların sosyal ve kültürel ortamdaki yerleri gibi konular bunların inceleme noktalarını oluşturmaktadır. Üçüncü alan, eğitimin uygulanmasıyla ilgilidir ve eğitim kuramı ile uygulaması arasında belirli bir çizgi çekmek gerekmektedir.⁷ Eğitimin uygulaması sözkonusu olduğunda akla gelen belli başlı sorular şunlardır; (i) Tüm dallarında ve kademelerinde eğitim işlevinin akıllıca yürütülebilmesinin yolları nelerdir? (program için materyalin seçimi, öğretim ve disiplin yöntemleri, okulların organizasyon ve yönetimi, vs.); (ii) Eğitim etkinliklerinin, şartların gerektirdiği geçici, tesadüfi etkiler sonucu ortaya çıkan ürünler vermemesi için dayanılacak materyaller nelerdir?; (ii) Düzenli ve giderek artan gelişmenin gerçekleştirilebilmesi için hangi kaynaklara dayanılacaktır?

Eğitimin uygulamada bir sanat (ya mekanik ya da bir güzel sanat) olduğu tartışma götürmez. Şayet bilim ve sanat arasında bir zıtlık varsa, eğitimin bu anlamda sanat olduğunu ileri sürenlerden yana olmak makül görülmektedir. Ancak, bir ayrım olmasına karşın herhangi bir zıtlık sözkonusu değildir. Söz geliştirmeyi, uygulamada mühendislik bir sanattır. Fakat ilerledikçe daha fazla bilimi; matematiği, Fiziği ve Kimyayı içine alan bir sanattır. Uygulamada ona yol gösteren bilimsel bir konu içeriği nedeniyle tam bir sanat çeşididir. Kuşkusuz müstesna kişilerin orijinal projeleri için yeterince imkân tanınmaktadır ancak bunların farklılığı, bilime sırtlarını dönmelerinden değil, bilimsel malzemeye yeni biçimler verme ve onu yeni ve daha önce görülmemiş kullanımlara çevirmelerinde yatmaktadır. Eğitimde, bulguların aynı şekilde benimsenecek bir kurala indirgenmesi, bir sanat olarak eğitimin serbestçe işlemesine yıkıcı etki yapacak bir sonucun ortaya çıkmasına yol açacaktır. Ancak bu durum, bilimsel yöntemden değil fakat bundan uzaklaşmadan kaynaklanmaktadır. Yetenekli bir mühendis, bilimsel bulgulara, kendisine yön verecek şekilde gözü kapalı bağlanmaz; bu yönlendirmeyi benimseyecek kişi üçüncü veya dördüncü dereceden kişidir. Benimsenen uygulama bilimin sonucu bile olsa, değişmez bir uygulama kuralına dönüştürüldüğünde, pratik bir uygulama kuralı haline gelir-tıpkı matematik hakkında hiçbir şey bilmeyen bir kişinin mekanik olarak logaritma cetvelini kullanması gibi.

7 Smith, G.E.' Üniversiter Bir İnceleme Alanı Olarak Eğitim', (Çev. Dr. Fatma Varış), A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt:I, sayı: 1-4, Ankara 1968, s. 25-33.

Bilimsel yöntemi geliştirme çabasının yeni olduğu durumlarda tehlikenin derecesi büyüktür. Bugün için hiçkimse eğitimin empirik bir konumdan bilimsel bir konuma geçiş durumunda olduğunu inkâr edemez. Bu bakımdan öğretme becerisini, hemen başarılı sonuçlar veren uygulamalarla bir tutma gibi kuvvetli bir eğilim vardır; başarı; sınıftaki durum, sınavları geçme gibi hususlarla ölçülmektedir. Genellikle, öğretmenin değeriyle ilgili toplumsal yargılamalarda kullanılan ölçütler bunlar olmaktadır. Öğretmen adayları da bu düşüncelerle öğretmen okullarına gelmekte ve yapacakları öğretim faaliyetleri için hazır reçeteler istemektedirler. Böyle kişiler için bilim değerlidir çünkü şu veya bu uygulamayı onaylayan son merci olmaktadır. Sınıfta yapılacak özel bir uygulamaya tartışmasız bir açıklık ve yetki verdiği düşünülmektedir. Böylece, bu şekilde algılanan bilim, bir sanat olarak eğitime zıt olmaktadır.

Pratik yararın ön plânda tutulmasının bilimsel araştırmayı sınırlandırdığı bilinmektedir. Çünkü yalnızca yapmak istediğimiz ya da o anda elde etmek istediğimiz şeyler üzerinde durduğumuzdan dikkat ve düşünce alanı kısıtlanmaktadır. Dikkat alanının yakın amaç ve isteğin ötesine genişletilmesi sonucunda pratik amaçlı incelemede belirtilenlerden çok daha kapsamlı şartlar ve araçlar alanının kullanımına fırsatlar tanınmış olmaktadır.

Eğitsel uygulamalar ve becerilerin bilimsel içeriğinin geliştirilmesiyle ilgili kişilerin durumunda bu ayrımı güven altına almak oldukça zordur. Okulda, hemen sonucu gerektiren, acil kısa vadeli kullanışlılığı olan durumlar için bir zorlama sözkonusudur. İstatistiksel araştırmaların ve laboratuvar deneylerinin sonuçlarını okul yönetimi ve öğretiminde işe yarayacak kurallara dönüştürmek biçiminde bir eğilim vardır. Sonuçlar, öğretmenlerce doğrudan doğruya benimsenmek ve uygulamaya konmak eğilimi gösterirler. Bu nedenle, bir biliminin oluşumunun zorunlu bir koşulu olan kuramların yavaş yavaş gelişmesi için gerekli olan fırsat kalmaz. Bu tehlike özellikle eğitim biliminde mevcuttur.

Yasaların ve olguların eğitsel uygulama değeri doğrudan değildir. Aslında bilimsel sonuçlar gözlem ve araştırmaların yürütülmesi için kurallar sağlarılar yoksa açık bir hareket için değil. Doğrudan uygulama ve onun sonuçlarına göre işlemek yerine dolaylı olarak, değişen bir akıl tutumu aracılığıyla işlerler. Kişisel sağduyu yarguları

ve sezgiler öğretmene biricik ve yeterli rehberlerdir yoksa ona bu konuda öğretilen ilkelerin pratik hiçbir değeri olamaz. Bu öğretmen okulunda öğrencilerine seslenen bir öğretmenin vurgulamak istediği gerçek te budur';⁸ "Benim veya bir başka öğretmenin size söylediklerini, sağduyunuza, gerçek bir okul ortamında yargınızın kullanımına engel olarak görüyorsanız, öğrendiklerinizi unutun ve kendi sağduyunuzun söylediğine güvenin. En iyisi budur." Burada söylenmek istenen, öğretmen okulunda edinilen bilim, tarih ve eğitimle ilgili derslerin değerinin, ortaya çıkan gerçek durumların gözlenmesi ve değerlendirilmesini aydınlatma ve rehberlik sağlamaya dayandığının olumsuz bir şekilde ifade edilmesidir. Şayet herhangi bir özel durumda öğrenciler, öğrendikleriyle okul ortamı arasında bir ilişki görmezlerse, öğrendiklerinden bir kural çıkarma yerine, kuramsal olarak öğrendiklerinden gelişen kendi yargılarına dayanmaları daha iyidir. Kısaca, eğitsel meseleler konusunda belirli bir öğretimin değeri bunun kişisel gözlem ve değerlendirme tutumlarının oluşmasına olan etkisini içermektedir.

Son olarak şu denebilir; eğitim biliminin son gerçeği ne kitaplarda, ne deney laboratuvarlarında ne de bunun öğretildiği sınıflarda fakat eğitim etkinliklerini yönlendirmeye kendini verenlerin kafalarında bulunmaktadır. Eğitim hareketiyle meşgul olanların plânlama, değerlendirme, gözlem, tutum ve alışkanlıklarında işlemsel etkileri olmaksızın sonuçlar bilimsel olabilir. Ancak bu noktada ayrı olarak "eğitim" bilimi değildir. Olsa olsa bunla, Psikoloji Sosyoloji, istatistik, vb. olabilir.

Tüm tartışmanın üzerinde döndüğü nokta budur; eğitim biliminin kaynaklarıyla, bilimsel içeriği arasında ayırım yapmak durumundayız. Bunların ikisini sürekli karıştırma tehlikesi sözkonusudur; bilimsel olmalarından dolayı belirli sonuçların zaten "Eğitim Bilimi"ni oluşturduğunu kabul etmek eğilimi vardır. Bu sonuçlar yalnızca eğitsel işlevleri yerine getirmek için eğitimsilerin düşünceleri aracılığıyla kullanılacak kaynaklar olarak görülürse aydınlanma, açıklık ve ilerleme gerçekleşebilir.

KAYNAKLAR

Megüşoğlu, Takiyettin. "Ankara Üniversitesinin Bir Eğitim Fakültesi Vardır", Felsefe Arkivi, sayı: 20, İstanbul 1976.

Sayılı, Aydın. "Bilim Tarihi Perspektivi İçinde Bilgi ve Bilim", Bilim Kavramı Konferansı, 15 Mayıs 1984, A.Ü. Rektörlüğü Yayını, 91, Ankara 1985.

- Özlem, Doğan.** "Tarihselci Bilim Felsefesi" Bilim Kavramı Konferansı, 15 Mayıs 1984, A.Ü. Rektörlüğü Yayını, 91, Ankara 1985.
- Ratner, Moseph,** (ed.). *Intelligence in the Modern World* John Dewey's Philosophy, The Modern Library, New York, 1939.
- George, L. Newsome, JR.** "Analytic Philosophy and Theory of Education" *In Selected Readings in the Philosophy of Education*, The Macmillan Company, New York 1968.
- Komisar, Paul.** "Pedagogical Knowledge and Teacher Education" *Proceedings of the Fifteenth Annual Meeting of the Philosophy of Education Society*, Lawrence ! The University of Kansas Press, 1959.
- Smith, G.E.** "Üniversiter Bir İnceleme Alanı Olarak Eğitim" (çev. Fr. Fatma Varış), A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt: I, sayı: 1-4, Ankara 1968.